

INHOUD

DEEL EEN

Nog niet ontwaakt 9

Inleiding: Mijn vermiste personen 11

Stand 20

Vrouwen en liefde – 1 30

Leren wat tijd is 49

Bushalte: 1994 69

De handen van Mike Szabatura 86

Missers in verdraagzaamheid 99

Hij die is, hij die was! 121

Stad en dorp 140

Het probleem van de herintreding 165

Permanente ziel 188

Bestaan is nog steeds net wat een mens nodig heeft 211

Vrouwen en liefde – 2 230

Feesten van vrienden 252

Denken met het bloed 272

DEEL TWEE

De hoofdgebeurtenissen 295

1. Delilah Seale 297

2. Eén kleine omhelzing nog 305

3. De toverijen 377

Postscriptum: Polen 1995 389

Appendix: De biograaf en de Vierde Macht 394

Addendum: Brief aan mijn tante 404

Verantwoording 407

Register 409

DEEL EEN

Nog niet ontwaakt

Inleiding: Mijn vermiste personen

‘Pap.’

Dat was mijn oudste zoon Louis, destijds elf.

‘Ja?’

Mijn vader zou hebben gezegd: ‘... Jahááá?’ – met een stem die wat naar beneden ging, om lichte, maar aanhoudende irritatie aan te geven. Ik heb hem eens gevraagd waarom hij dat deed, en hij zei: ‘Nou, ik ben er toch zeker?’ Voor hem was het intermezzo ‘Pap – Ja?’ duidelijk een overbodigheid, omdat we samen in dezelfde kamer zaten en daar een soort gesprek voerden, hoe onsamenhangend ook (én al evenmin bijzonder opwekkend, vanuit zijn standpunt). Ik begreep wat hij bedoelde; maar vijf minuten later merkte ik dat ik weer zei: ‘Pap?’ En dan zette ik me schrap voor een bijzonder heftige bevestiging. Ik was al een tiener toen ik die gewoonte opgaf. Kinderen hebben even wat tijd nodig, om de aandacht vast te houden terwijl ze de gedachte onder woorden brengen.

Het volgende is afkomstig uit *I Like It Here* (1958), Kingsleys derde en meest levensechte roman:*

‘Pap?’

‘Ja?’

‘Hoe groot is de boot waarmee we naar Portugal gaan?’

‘Dat weet ik eigenlijk niet. Nogal groot, denk ik.’

‘Zo groot als een orka?’

* In *The Amis Collection* (1990) schrijft KA: ‘Ik heb ooit, uit luiheid of afnemende fantasie, geprobeerd echte mensen op papier te zetten, en toen heb ik geschreven wat algemeen als mijn slechtste roman beschouwd wordt, *I Like It Here*.’ De opdrachtpagina deel ik met mijn broer Philip en mijn zuster Sally.

‘Wat? O ja, veel groter.’

‘Zo groot als een blauwe vinvis?’

‘Ja natuurlijk, zo groot als elk soort walvis.’

‘Nog groter?’

‘Ja, veel groter.’

‘Hoeveel groter?’

‘Hoeveel groter, dat doet er echt niet toe. Alleen groter, meer kan ik je niet zeggen.’

Dan is er een onderbreking, en vervolgens wordt het gesprek hervat:

... ‘Pap?’

‘Ja?’

‘Als twee tijgers een blauwe vinvis besprongen, zouden ze hem dan kunnen doden?’

‘O, maar dat kan natuurlijk niet, hè? Als de walvis in zee was, zouden de tijgers meteen verdrinken, en als de walvis...’

‘Maar stel dat ze de walvis besprongen?’

... ‘O god. Tja, ik neem aan dat de tijgers uiteindelijk de walvis zouden doden, maar het zou wel lang duren.’

‘Hoelang zou één tijger erover doen?’

‘Nog langer. En nu beantwoord ik geen vragen meer over walvissen of tijgers.’

‘Pap?’

‘O, wat is er nou weer, David?’

‘Als twee zeeslangen...’

Ik herinner me die enorm stimulerende gesprekjes nog heel goed. Mijn tijgers waren ook geen gewone tijgers: het waren sabeltijgers. En de gladiatorengevechten die ik verzon, waren nog veel ingewikkelder dan *I Like It Here* toestaat. Als twee boa constrictors, vier barracuda’s, drie anaconda’s en een reuzeninktvis... Ik moet destijds vijf of zes zijn geweest.

Achteraf begrijp ik wel dat dergelijke vragen de diepste angsten van mijn vader moeten hebben aangesproken. Kingsley, die weigerde auto te rijden en weigerde te vliegen, die het niet gemakkelijk vond alleen te zijn in een bus, een trein of een lift (of in een huis, in het donker), was niet direct dol op boten – of op zeeslangen. Bovendien wilde hij niet naar Portugal – hij wilde nergens heen. Die reis werd hem opgedrongen door inhoud en voor-

waarden van de Somerset Maugham Award – een ‘deportatiebevel’, noemde hij het in een brief aan Philip Larkin (‘gedwongen om naar het buitenland te gaan, *gedwongen*, verdomme hé’). Hij had die prijs gewonnen met zijn eerste roman, *Lucky Jim*, die in 1954 was verschenen. Twintig jaar later zou ik hem eveneens winnen.

The Rachel Papers verscheen half november 1973. Op de avond van de 27e november had mijn nichtje, Lucy Partington, die bij haar moeder in Gloucestershire had gelogeed, zich naar Cheltenham laten brengen voor een bezoek aan een oude vriendin, Helen Render. Lucy en Helen brachten de avond door met praten over hun toekomst; ze stelden samen een brief op voor het Courtauld Institute in Londen, waar Lucy haar studie middeleeuwse kunst wilde voortzetten. Om kwart over tien gingen ze uit elkaar. Het was drie minuten lopen naar de bushalte. Ze heeft die brief nooit op de post gedaan, en ze is nooit in de bus gestapt. Ze was eenentwintig. En het zou nogmaals eenentwintig jaar duren voordat de wereld erachter kwam wat er met haar gebeurd was.

‘Pap?’

‘Ja?’

Louis en ik zaten in de auto – de plaats waar zoveel ouderlijke handelingen plaatsvinden, na verloop van tijd, wanneer de Chauffeursjaren zich als een Autobahn voor je uit gaan strekken.

‘Als er niets was veranderd als je niet beroemd was geworden, zou je dan nog steeds beroemd willen zijn?’

Een goed geformuleerde vraag, vond ik. Hij wist dat beroemd zijn een noodzakelijk neveneffect was van het verwerven van een publiek. Maar afgezien daarvan? Wat? Beroemd zijn is waardeloos. Soms krijg je daardoor een bijzondere behandeling, als je daarin geïnteresseerd bent. Je zult daardoor ook met een veel grotere hoeveelheid vijandige nieuwsgierigheid te maken krijgen. Mij maakt dat niets uit – maar ja, ik ben een speciaal geval. Wat mij daarvoor geschikt maakt, maakt me er meestal ook ongevoelig voor. Kort gezegd: Kingsley.

‘Ik denk het niet,’ antwoordde ik.

‘Waarom niet?’

‘Omdat het slecht is voor je hoofd.’

En dat liet hij tot zich doordringen, knikkend.* Men zei vroeger wel eens dat iedereen een roman in zich had. En ik geloofde dat ook, en dat geloof ik in zekere zin nog steeds. Als je romans schrijft, dan moet je daarin geloven, want dat maakt deel uit van je werk: voor een groot deel zit je de fictie te schrijven die andere mensen in zich hebben.** Alleen zou je nu, in 1999, waarschijnlijk die basisstelling in twijfel moeten trekken: wat iedereen in zich heeft, is tegenwoordig geen roman, maar een autobiografie.

We leven in de eeuw van de massale spraakzaamheid. We zijn die dingen allemaal aan het schrijven, althans – we praten erover: de autobiografie, de apologie, het cv, de hartenkreet. Niets kan het, voorlopig, opnemen tegen de ervaring – die zo onweerlegbaar authentiek is, en zo gul en democratisch

* Het is me niet opgevallen terwijl ik dit boek schreef (ik zag het pas toen ik het las, bij de revisie), hoe vaak mijn vrije wil gecompromitteerd is door beroemd zijn (ook wel bekend onder de naam ‘media’): gedwardsboomd, afgekapt, misverstaan. Het is niet de bedoeling dat je dat erg vindt, want beroemd zijn is bedoeld als iets geweldigs. En ik klaag ook niet: ik buig de knie en denk aan mijn vriend Salman Rushdie... Overigens, er is een goede reden, een structurele reden, waarom romanschrijvers venijnigheid in de pers wekken. Wanneer je een film bespreekt, of een regisseur beoordeelt, maak je geen filmpje van tien minuten over hem (of haar). Als je schrijft over een schilder, lever je geen schets in. Als je schrijft over een componist, steek je je hand niet uit naar een viool. En zelfs als het over een dichter gaat, zal de schrijver van de recensie of het profiel niet (tenzij hij ten diepste toegewijd is aan arrogantie of verveling) met een gedicht komen aanzetten. Als je daarentegen schrijft over een romanschrijver, een vertegenwoordiger van het verhalend proza, dan schrijf je verhalend proza. En was dat alles wat je verwacht had voor je proza – boekenpraatjes, interviews, roddels? Waarde lezer, het is niet aan mij te zeggen dat dit een kwestie van afgunst is. Jij moet zeggen dat het afgunst is. En afgunst komt nooit naar het bal verkleed als Afgunst. Die komt als iets anders: als Ascese, als Hoge Normen, als Gezond Verstand. Maar goed, zoals ik al zei, ik klaag niet – want beroemd zijn is geweldig.

** V.S. Pritchett is op dat punt nog steeds een schitterend voorbeeld; *The Complete Short Stories* (1990) bestaat uit een reeks dramatische gedichten over de gedachten van zogenaamd gewone mensen. Zelf heb ik iets dergelijks geprobeerd in *Money*: dat is de roman die John Self, de verteller, in zich had, maar nooit zou schrijven.

wordt geschonken. Ervaring is het enige wat we gelijkelijk delen, en dat voelt iedereen aan. We worden omgeven door speciale gevallen, door spitsvondigheden, in een sfeer van universele beroemdheid.* Ik schrijf romans, en ik heb geleerd ervaring te gebruiken voor andere doeleinden. Waarom zou ik het verhaal over mijn leven vertellen?

Ik doe het omdat mijn vader nu dood is, en ik heb altijd geweten dat ik hem zou moeten herdenken. Hij was schrijver, en ik ben schrijver; het lijkt me een plicht onze situatie te beschrijven – een literaire curiositeit die bovendien niet meer is dan een gewoon geval van vader en zoon. Hierdoor zal ik me moeten overgeven aan bepaalde slechte gewoonten. Strooien met bekende namen is daar onvermijdelijk een van. Maar aan die gewoonte heb ik me in zekere zin al overgegeven sinds de tijd dat ik voor het eerst ‘Pap’ zei.

Ik doe het omdat ik dezelfde prikkels voel als ieder ander. Ik wil de dingen rechtzetten (zoveel daarvan is nú al publiek domein), en ik wil, deze ene keer, ongekunsteld spreken. Zij het ook niet zonder kunstjes. De moeilijkheid met het leven (zo zal de romanschrijver het voelen) is die vormeloosheid, die lachwekkende instabiliteit. Bekijk het eens: een magere plot, een thema ontbreekt vrijwel geheel, het is sentimenteel en onvermijdelijk banaal. De dialoog is schamel, of op z’n minst verschrikkelijk ongelijk van kwaliteit. De wendingen zijn óf voorspelbaar, óf sensatiebelust. En het is altijd hetzelfde begin, en hetzelfde einde... Mijn organisatorische uitgangspunten zijn dan ook af te leiden van een innerlijke drang, en van de verslaving van een schrijver aan het zien van parallellen en het leggen van verbanden. Deze methode, plus het gebruik van voetnoten (teneinde de secundaire gedachten niet verloren te laten gaan), zou een helder beeld moeten geven van de geografie van de geest van een schrijver. Als het effect soms nogal staccato lijkt, oppervlakkig, haperend enzovoort, dan kan ik alleen maar zeggen: zo is het nu eenmaal, aan mijn kant van de schrijftafel.

En ik doe het omdat het me is opgedrongen. Ik heb gezien wat geen enkele schrijver misschien ooit zou moeten zien: de plaats in het onderbe-

* Het is niet zo dat in de toekomst iedereen een kwartier lang beroemd zal zijn. In de toekomst zal iedereen voortdurend beroemd zijn – maar alleen voor zijn eigen gevoel. Het is de roem van de dubbelganger, de karaoke-roem. Er is maar één overeenkomst: het is slecht voor je hoofd.

wustzijn waar mijn romans vandaan komen. Zonder hulp had ik die nooit kunnen vinden. En dat heb ik ook niet gedaan. Ik heb erover gelezen in de krant...

Er is iemand die niet meer hier is. De tussenpersoon, de vader, de man die tussen de zoon en de dood staat, is er niet meer; en het zal nooit meer zijn als vroeger. Hij ontbreekt. Maar ik weet dat dat algemeen voorkomt; alles wat leeft, moet sterven, door de natuur heen gaan, naar de eeuwigheid. Mijn vader heeft zijn vader verloren, en mijn kinderen zullen de hunne verliezen, en hun kinderen (en dat is mateloos moeilijk om aan te denken) zullen de hunne verliezen.

Op de plank naast mijn schrijftafel staat een klein dubbel portretlijstje met twee foto's. De ene is zwart-wit, het formaat van een pasfoto: je ziet een schoolmeisje van een jaar of vijftien, met een slipover met een v-hals, daaronder een blouse met lange mouwen en een stropdas. Lang bruin haar met een middenscheiding, een bril, het begin van een glimlach. Boven haar hoofd heeft ze met blokletters geschreven: ONGEWENSTE VREEMDELING. Dat is Lucy Partington... De tweede foto is in kleur: daarop zie je een kleuter in een donker gebloemd jurkje met een gesmokte pas, met korte pofmouwen, afgezet met roze band. Ze heeft dun blond haar. Ze glimlacht ingetogen: tevreden, maar op een kalme manier. Dat is Delilah Seale.

Ik bewaar die foto's bij elkaar, en al bijna twintig jaar hebben de afgebeelde personen in mijn achterhoofd bestaan. Dit zijn namelijk, of waren, mijn vermiste personen.

Brief van school

Sussex Tutors
55 Marine Parade
Brighton, Sussex
23 oktober [1967]

Liefste Pap en Jane,*

Vreselijk bedankt voor jullie brief. We lijken dus allemaal als idioten aan het werk. Ik lijk me op manische wijze te verplaatsen van brutaal zelfvertrouwen naar kreunende depressie; Engels is allemaal prima, maar Latijn vind ik moeilijk, saai en uitzonderlijk ondankbaar. Maar het zou zo vervelend zijn als het mijn toelatingsexamen voor Oxford verpestte. Ik doe het twee tot drie uur per dag, maar voel een pijnlijk gebrek aan fundamentele kennis – want ik ben niet zo'n stomme idioot die vanaf achttien maanden 'amo, amas, amat' heeft opgedreund. Maar goed, het boek dat ik moet doen (*Aeneis* boek 11) is echt behoorlijk goed, en als ik me daar met genoeg strengheid doorheen worstel, zou dat deel van het 'O'-level-examen oké zijn.

Meneer Ardagh is tot de slotsom gekomen dat het beste plan voor het toelatingsexamen is een stuk of zes kerels te kiezen en die nogal goed te kennen, in plaats van rondruften met een beetje van iedereen. Ik heb gekozen: Shakespeare; Donne en Marvell, Coleridge en Keats; Jane Austen; [Wilfred] Owen; Greene; en misschien ook nog die ouwe Yeats. Ik vind Engels echt wel leuk, maar moet zeggen dat er momenten zijn dat ik wanhopig snak naar iets anders om me mee bezig te houden. Het vooruitzicht van lesgeven heeft zijn glans verloren, want dat betekent dat ik de volgende vier jaar hetzelfde

* De schrijfster Elizabeth Jane Howard: mijn stiefmoeder van 1965 tot 1983. Mijn helft van deze gênante correspondentie is te vinden in de Huntington Library.

soort dingen zal moeten doen, zonder veel onderbreking. Ik hoop dat jullie niet denken dat de Engelse literatuur me de keel uithangt, want ik merk dat ik doortrokken ben van een passie voor zuiver kwantitatieve consumptie. In de laatste paar dagen dat ik in Londen was, heb ik *Middlemarch* gelezen (in drie dagen), *Het proces* (Kafka is een stomme idioot – in één dag) en *The Heart of the Matter* (in één dag), en zelfs hier lukt het me een paar romans per week (plus heel veel gedichten) te lezen. Alleen krijg ik nogal genoeg van almaar bezig zijn met dezelfde gedachten – maar ik denk niet dat dat iets is wat niet recht te trekken is door een vaderlijke – of stiefmoederlijke – donderpreek. Het spijt me dat ik zo zit te zeuren, en waarschijnlijk is het gewoon een tijdelijke dip – en misschien is het nog goed voor mijn karakter ook, wie weet.

Ik vond het heel tekenend voor je integriteit, Jane, dat je me waarschuwde voor de onvolkomenheden van Nashville.* Hoe graag ik jullie allebei ook zou willen zien – het lijkt erop dat ik te veel bezig zal zijn met het opstoken van de haard en het likken aan de pudding (ik ben ervan overtuigd dat Jane dat zou kunnen verwerken in een van haar wervelende gemengde beeldspraken), om voor twee of drie weken te kunnen weggaan. Het is mogelijk dat ik pas op 20 december een gesprek in Oxford krijg, en diverse reacties zouden al omtrent 1 januari kunnen binnenkomen. Dat zal, in combinatie met de afschrikwekkende gruwel van de buitengewoon slechte Amerikaanse tv, verhinderen dat ik naar jullie toe kom. Dat is wel erg jammer, want ik zou jullie beiden erg graag zien.

Ik zie de jonge Bruce** tamelijk vaak, maar niet vaak genoeg, zo lijkt het, om ervoor te zorgen dat hij voldoende voorraden viskoekjes inslaat voor mijn bezoeken. Overigens lijkt hij goed in vorm... Zoals jullie hadden kunnen verwachten is dat woord als een klok die me terugroept naar Latijnse proefwerken, prozaconstructies en dergelijke onbenulligheden.

Schrijf me gauw alsjeblieft, ik mis jullie allebei heel erg.

Veel liefs,

Mart X X X

* Kingsley was destijds gasthoogleraar aan Vanderbilt University in Nashville ('dat bekendstaat, voor sommigen zonder ironie neem ik aan, als het Athene van het Zuiden'), Tennessee.

** 'Bruce' was de bijnaam die mijn broer en ik, om de een of andere reden, Janes broer Colin hadden gegeven – die jarenlang ook in het gezin heeft gewoond.